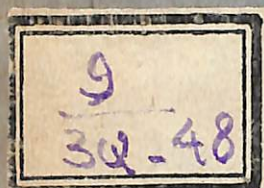

ՅԵՄ. ՅԱՐՈՍԼԱՎՍԿԻ

ՊՈԿՐՈՎՍԿՈՒ ԱՅՍՊԵՍ ԿՈՉՎԱԾ „ՇԿՈԼԱՅԻ“
 ՀԱԿԱՄԱՐՔՍԻՍՏԱԿԱՆ ԽԵՂԱԹՅՈՒՐՈՒՄՆԵՐԸ
 Յ Ե Վ
 ՎՈՒԼԳԱՐԻԶԱՏՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՈԳՆՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԴԱՍԱՏՈՒՆԵՐԻՆ

ԼՈՒՍՀՐԱՏ

9
30-48

22 JUN 2005

30 MAY 2011

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԼՈՒՍԺՈՂԿՈՄԱՏ

ՅԵՄ. ՅԱՐՈՍԼԱՎՍԿԻ

ՊՈԿՐՈՎՍԿՈՒ ԱՅՍՊԵՍ ԿՈԶՎԱԾ „ՇԿՈՒԱՅԻ“
ՀԱԿԱՄԱՐՔՍԻՍՏԱԿԱՆ ԽԵՂԱԹՅՈՒՐՈՒՄՆԵՐԸ
Յ Ե Վ
Վ ՈՒԼԳԱՐԻԶԱՏՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՈԳՆՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԴԱՍԱՏՈՒՆԵՐԻՆ

ԼՈՒՍԶՐԱՏ

ՅԵՐԵՎԱՆ

1939

A 0 37854

ԽՖՍՀ. Արմո Հարենց
 Սրբազորիչ Մ. Հախնազարյան
 Գոնարու սրբազորիչ Ա. Գալստյան
 Գլավխոսի լիազոր № 8003.
 Գառվեր № 153, ախրաժ 1500

Պետական արձանի հրատ. ապարան. Յերևան Ֆերյան № 78

24377.59

I.

Այն խնդիրները մեկը, վոր դնում եր իր առջև Համ Կ(բ) Կենտկոմը, ստեղծելով «Համ Կ(բ) Կ պատմութեան համառոտ դասընթացը», հանդիսանում ե կուսակցութեան պատմութեան մեջ մարքսիզմ-լենինիզմի թեորիայի մի շարք հարցերի մեկնաբանման ասպարեզում մարքսիստական գրականութիւնը հասարակացումից և վուլգարիզացիայից ազատելու անհրաժեշտութիւնը:

Խնչումն եր արտահայտվում այդ վուլգարիզացիան: Համ Կ(բ) Կենտկոմը «Կուսակցական պրոպագանդայի գրվածքի մասին, «Համ Կ(բ) Կ պատմութեան համառոտ դասընթացի» լույս ընծայման կապակցութեամբ իր վորոշման մեջ այդ վուլգարիզացիայի որինակների շարքում մատնանշում ե այն փաստը վոր.

«Պատմական գիտութեան մեջ մինչեւ վերջին ժամանակներս հակամարքսիստական խեղաթյուրումներն ու վուլգարիզատորութիւնը կապված եյին Պոկրովսկու այսպես կոչված «շկոլայի» հետ, վորը պատմական փաստերը մեկնաբանում եր խեղաթյուրված, հակառակ պատմական մատերիալիզմին դրանք լուսաբանում եր այսորմա հայեցակետից և վոչ թե այն

պայմանների տեսակետից, վորոնց մեջ ընթացել են պատմական իրադարձությունները, և, դրանով իսկ, աղավաղում եր իսկական պատմությունը:

Ե՛լ ավելի առաջ, պատմության դասագրքերի վերաբերյալ Համ Կ(բ)Կ Կենտկոմի և ԽՍՀՄ Ժողկոմխորհի 1936 թվի հունվարի 26-ի վորոշման մեջ նըշվում էյին այն բազմաթիվ խեղաթյուրումները, պատմական սնանկ բնորոշումներն ու դրույթները, վորոնք ունեյին «իրենց հիմքում Պոկրովսկու հայտնի ախախտումը»: Այդ վորոշման մեջ Համ Կ(բ)Կ Կենտկոմը և ԽՍՀՄ Ժողկոմխորհը մատնանշում էյին, վոր «մեր պատմաբանների, հատկապես ԽՍՀՄ պատմաբանների, վորոշ մասի մեջ արմատացել են պատմական գիտությունից վերաբերմամբ հակամարքսիստական, հակալեւինյան, ըստ էյության լիկվիդատորական, հակադիտական հայացքներ»:

Պոկրովսկու մի խումբ աշակերտների կողմից ներկայացված՝ «ԽՍՀՄ պատմության» դասագրքի կոնապեկտի առթիվ ընկերներ Մոսկինի, Ժգանովի, Կիրովի դիտողությունները նույնպես նշում են մի ամբողջ շարք խոշորագույն խեղաթյուրումներ. ֆեոդալիզմը և մինչֆեոդալական ժամանակաշրջանի իրար հետ խառնելը, պետություն ինքնակալական կարգերի շփոթումը ֆեոդալական կարգերի հետ, յերբ Ռուսաստանը բաժանված եր բազմաթիվ ինքնուրույն կիսապետություններ. «Ռեակցիա» և «հակահեղափոխություն», հեղափոխություն «առհասարակ», բուրժուական հեղափոխություն և բուրժուա-դեմոկրատական հեղափոխություն հասկացողություններն իրար հետ խառնելը:

Այս բոլոր և նման խեղաթյուրումները զգալի

չափով ներկայացնում են հայացքների մի սխտեմ, վորը հատուկ եր Պոկրովսկու ամբողջ «շկոլային» և այդ «շկոլայի» դեկավարին՝ պատմաբան-պրոֆեսոր Մ. Ն. Պոկրովսկուն:

II.

Վերն եր Պոկրովսկու փիլիսոփայությունը, վորոնք էյին նրա յեղակետային տեսակետները Մ. Ն. Պոկրովսկին յերբեք չի յեղել դիալեկտիկական մատերիալիզմի հետեղական կողմնակից: Նա մի ժամանակ տնտեսական մատերիալիզմի կողմնակից եր:

Լենինը պրոլետարական շարժմանը հարած այդպիսի գործիչների մասին գրում եր.

«Բուրժուա-դեմոկրատական հեղափոխության ընթացքում մեր կուսակցությունն են հարել մի շարք տարեր, վորոնք գրավել և վոչ թե նրա գուտ պրոլետարական ծրագիրը, այլ գերազանցապես նրա վառ ու յեռանդուն պայքարը հանուն դեմոկրատիայի և վորոնք պրոլետարական կուսակցության հեղափոխական-դեմոկրատական լողունքներն ընդունել են սոցիալիստական պրոլետարիատի ամբողջ պայքարի հետ նրանց կապից դուրս» (Հատ. 14. էջ՝ 97):

Հայտնի յե, վոր Լենինը բացասաբար եր վերաբերվում վոչ միայն «տնտեսական մատերիալիզմ» տերմինին, այլ գտնում եր, վոր տնտեսական մատերիալիզմը, վորը պարզեցված ձևով պատմության դարգացման ամբողջ բովանդակությունը հանգեցնում և կոնոմիկային, վուլգարիզացիա յե, պայմանական պրոցեսի ներքինացում, պատմության մեջ առաջավոր

Մ. Ն. Պոկրովսկին և նրա «շկոլան» սովորեցնում էին, թե «պատմությունը քաղաքականությունն է՝ շուռ տված դեպի անցյալը»: Այդ տանում և դեպի պատմական հեռանկարի խեղաթյուրումը. պատմական իրադարձությունները վերցվում են վոչ այն կապակցությամբ, վորում դրանք տեղի յեն ունենում, նրանց վրա սուբյեկտիվորեն փոխադրվում են այսուրվա բնութագրություններն ու գնահատականները, կատարվում և պատմության մոդերնիզացիա: Այսպես որինակ, Պոկրովսկին 60-ական թվականների «Ցերիտասարդ Ռուսաստանին» պրոկլամացիայի մեջ տեսնում էր պրոլետարական հեղափոխության իրադարձությունների կանխադուշակումը: Պուգաչևի ջոկատները նա համեմատում է խորհրդային ժամանակաշրջանի քաղաքացիական պատերազմի կարմիր-գվարդիական ջոկատների հետ:

Ժամանակակից շրջանի և հեռավոր անցյալի միջև պարադոքսալ ախտի հետ կապված անալոգիաների հետևից վաղելով, Պոկրովսկին, որինակ, Չերնեշևսկուն հայտարարեց... մենշևիկ — «Վելիկոռուսի» ծրագրին կողմնակից («Ռուսաստանի XIX և XX դարերի հեղափոխական շարժման պատմության ուրվագծեր» — Պետհրատ եջ՝ 47—48): Իսկ Տկաչևին, վորի նարոչնիկական և բլանկիստական հայացքները Մարքսն ու Ենգելսն անողորմաբար ծաղրում էին, Պոկրովսկին անվանում էր «առաջին ռուսական մարքսիստ» (նույն տեղ, եջ՝ 50):

Պոկրովսկին ժխտում է Լենինի հսկայական դերը,

վորպես Ռուսաստանի պատմաբան, այն ժամանակ, յերբ Լենինի մի շարք աշխատությունները — «Կապիտալիզմի զարգացումը Ռուսաստանում» և նրա ավելի ուշ ժամանակների աշխատությունները, վորոնք վերաբերում են և՛ 1905 թ. հեղափոխությանը, և՛ ռեակցիայի շրջանին, և՛ իմպերիալիստական պատերազմի շրջանին, հանդիսանում են, ինչպես և ընկեր Ստալինի աշխատությունները, արժեքավորագույն մի ավանդ պատմական գիտության մեջ:

Պոկրովսկին անտեսում է իր բոլշևիկյան կուսակցության հսկայական դերը վորպես հեղափոխության մեջ ղեկավար ուժ: Նա անտեսում էր ժողովրդական մասսաների ու նրանց հերոսների դերը ԽՍՀՄ-ի պատմության մեջ:

Լինելով Լուսժողկոմատի կոնգրեսայի անդամ և Ժողկոմի տեղակալ, Պոկրովսկին մինչև 1922—1923 թ. թ. միանգամայն ժխտում էր դպրոցում պատմության ուսումնասիրման անհրաժեշտությունը: Պաշտպանելով դպրոցի «մահացման», «կոմպլեքսային դասավանդման» «ձախլիկ» թեորիաները, Պոկրովսկին լիկվիդատորական ձեռնարկումներ եր կիրառում պատմության դասավանդման մեջ: Գողարկվելով այն մեծագործ Ֆրադով, թե «մարքսիզմը և լենինիզմը կողմնորոշվում են վոչ թե անցյալի, այլ ապագայի վրա», Պոկրովսկին ժխտում էր հենց պատմությունն ամենահին ժամանակներից ուսումնասիրելու անհրաժեշտությունը (Պոկրովսկի «II աստիճանի 2-րդ կոնցենտրում հասարակագիտության մասին»: «II աստիճանի դպրոցի հարցերը» Ժողովածու, Մոսկվա 1926 թ, եջ՝ 178):

Հայտնի յե, վոր Պոկրովսկին դեմ էր պատմության

հետևողական ժամանակագրական շարադրմանը: Նա նույնիսկ հավատացնում էր, թե «ժամանակագրական դատաները նույնպես ընդհանուր վոչ մի բան չունեն վորևե իրականություն հետ» (Պոկրովսկի—«Պատմականությունը և ժամանակակցությունը 2-րդ աստիճանի դպրոցների ծրագրերում», էջ՝ 5): Հայտնի է, վոր հենց Լենինը պնդեց, վորպեսզի դպրոցներում ուսումնասիրեն պատմական իրադարձությունների դատաները և Պոկրովսկին ստիպված էր Լենինի առաջարկությամբ սխեմատիկապես աղյուսակներ տալ «Ռուսաց պատմությունն ամենասեղմ ուրվագծերով» իր գրքում:

Կարիք կա արդյոք ապացուցելու, թե վորքան մեծ է Պոկրովսկու թեորիաների և պրակտիկայի կողմից խորհրդային դպրոցին հասցված վնասը:

IV.

Պոկրովսկու տեսակետն անցյալի վերաբերմամբ, ընդհանուր վոչինչ չունի մարքսիզմ-լենինիզմի հետ:

Դիմենք ռուսաց պատմության առանձին շրջաններին՝ Մ. Ն. Պոկրովսկու շարադրմամբ:

Պոկրովսկին ժխտում է ռուսական պետության գոյությունը Կիևյան ժամանակաշրջանը: Այն ժամանակ, յերբ Կարլ Մարքսը պատմությունը Կիևյան ժամանակաշրջանը հատկապես ընդգծում է վորպես Յեվրոպայի արեւելքում կայսրության աճման ժամանակաշրջան և անարդիա է կատարում Արեւելքում Կիևյան Ռուսիայի ու Արեւմուտքում Կարլ Մեծի կայսրության միջև, Պոկրովսկին պնդում է թե Կիևյան

դարաշրջանում միասնական «ռուսական պետություն» մասին՝ խոսել կարելի է միայն բացահայտ թյուրիմացություն հետևանքով» (Մ. Ն. Պոկրովսկի, «Ռուսաց պատմությունը հնագույն ժամանակներից սկսած», 1-ին, էջ՝ 170, 1920 թ.):

Կիևյան Ռուսիան Պոկրովսկին նկարագրում է վորպես անդաստիարդ հասարակություն: Ըստ վորում նա անտեսում է այնպիսի պատմական փաստաթղթեր, ինչպես «Ռուսակայա Պրավդա»-ն: Այսպես որինակ՝ «Ռուսաց պատմությունն ամենասեղմ ուրվագծերով» գրքի 1929 թվի հրատարակության մեջ նույնիսկ, մենք կարդում ենք՝ «Պատիժներ սկզբում չկային, վորովհետև X—XI դարերի քաղաքային Ռուսիան գեռես չգիտե հառաքակտան դասակարգեր»: Յեվ դրա հետևից, հենց նոր ասվածին լիովին հակառակ, մենք կարդում ենք. «Պատիժները սխալաբան դասակարգի համար միջոց են ծառայում պահպանելու իր իշխանությունն ու արտոնությունները...» («Ռուսաց պատմությունն ամենասեղմ ուրվագծերով» Պետհրատ, 1929 թ., էջ՝ 29): Հասարակական դասակարգեր չկային, իսկ տիրապետող դասակարգ կար: Իսկ ում վրա էր իշխում այդ դասակարգը:

Պոկրովսկին Ռուսիայի մկրտությունը մոտենում է վոչ վորպես պատմաբան, այլ վորպես վատ պրոպագանդիստ—անաստված: Նա վորևե վերլուծում չի տալիս այն փոփոխություններին, վորոնց հետ կապված էր Ռուսիայի մկրտությունը՝ Յեվրոպայի հետ Կիևյան Ռուսիայի կապերի ընդլայնում, դիր ու գրականություն թափանցումը վանքերի միջոցով, դպրոցների առաջանալը: Պոկրովսկին ամեն ինչ հանգեցնում է

«արտաքին փոփոխութեանը»։ «Խոսքը վերաբերում եր հենց ծեսերի փոփոխմանը, իսկ կրոնական հավատալիքները թե նախքան մկրտութիւնը և թե նրանից հետո, և այն ժամանակ, և ավելի ուշ՝ մինչև մեր որեւրը մնում ելին վորպես ամբողջութեամբ» (Մ. Ն. Պոկրովսկի, «Ռուսաց պատմութիւնն ամենասեղմ ուղիւնով» 1929 թ. էջ՝ 36)։

Կարծես թե խոսքը վերաբերում եր միայն կուլտին և վոչ թե կուլտուրային։

V.

Բռնագատելով պատմական փաստերը, դրանք ղնելով իր սոցիոլոգիական սխեմայի պրոկրուստյան մահճում, Պոկրովսկին ամբողջ ռուսաց պատմութեան առանցքը համարում եր առևտրական կապիտալը։ Իբր՝ Կիյեւյան Ռուսիայի պատերազմներն եւ առևտրական կապիտալի պատերազմներ են, ուղիւնային պայքարը բոյարների դեմ նույնպես առևտրական կապիտալի պայքար ե։ Յեմելյան Պուգաչովի ապստամբութիւնն եւ առևտրական կապիտալի պայքար ե («Կազակային») ընդդէմ նույնպես առևտրական կապիտալի (Մոսկովայի), ղեկաբերիտների ապստամբութիւնն եւ առևտրական կապիտալի պայքար ե, 1861 թվի ռեֆորմն եւ կիրառւում եր առևտրական կապիտալի ազդեցութեան տակ, ռուս-ճապոնական պատերազմն եւ առևտրական կապիտալի պատերազմն ե, 1914—1918 թ. թ. վերջին իմպերիալիստական պատերազմն եւ պայքար ե Ռուսաստանում կապիտալիզմի յերկու տեսակների միջև — առևտրականի և արդյունաբերականի։

Սվեյի հեռուն գնալ հնարաւոր եւ չի պատմու-

թեան հակալենինյան խեղաթյուրման մեջ, հանուն արհեստականորեն հորինված սոցիոլոգիական սխեմայի։

Պոկրովսկին, իրեն համարելով մարքսիստ, իր աշխատութիւններում պաշտպանում եր իդեալիստական թեորիաներ։ Այսպես որինակ, ֆեոդալիզմի ծագման հարցում նա պաշտպանում եր պրոֆեսոր Պավլով-Սիլվանսկու իդեալիստական թեորիան։ Հակառակ Մարքսի և Ենգելսի ռուսումնասիր, հակառակ Լենինի ռուսումնասիր՝ հասարակական-տնտեսական ֆորմացիաների փոփոխման մասին, Պոկրովսկին այն հիմնական ուժը, վորը ստեղծում եր Մոսկովայի ինքնակալական ճորտատիրական պետութիւնը, տեսնում եր վոչ թե ֆեոդալական հողատերերի դասակարգի մեջ, այլ առևտրական կապիտալիզմի մեջ։ Նա կրկնում եր, թե մոնոպոլիայն գլխարկով, ռուսական հողի վրա շրջում եր առևտրական կապիտալը։

1931 թվին միայն նա, թեկուզ բնավ եւ վոչ լիովին, խոստովանեց, վոր այդ հարցում ինքը սխալվում եր։

Մ. Ն. Պոկրովսկին ինչպես եր բացատրում գյուղացիական ապստամբութիւնները Ռուսաստանում։ Այստեղ յիս նրա համար «ղեկավար ուժը» առևտրական կապիտալն եր։ Պոկրովսկին և նրա «շիրտն» մեղավոր են այն բանում, վոր արդեն պրոլետարական դիկտատուրայի ժամանակաշրջանում լույս տեսած պատմական աշխատութիւնների մեջ այդ գյուղացիական շարժումները բնութագրվում են գյուղացիական շարժման ժամանակի ճորտերի կողմից շրջանառութեան մեջ թողնված տերմիններով — «պուգաչեւչիւն», «ազդինչինա»։ Ըստ վորում պետք ե ասել, վոր

իր ըազմահատոր «Ռուսաց պատմութիւնը հնազույն ժամանակներից սկսած» աշխատութեան մեջ Պոկրովսկին 17-րդ դարի իրադարձութիւնները շարադրելիս վոյնիչ չի ասում Ստեպան Ռազինի ապստամբութեան մասին: «Ռուսաց պատմութիւնն ամենասեղմ ուրվագծերով» գրքում Պոկրովսկին հավատացնում է, Վոր Ստեպան Ռազինի ապստամբութիւնն «անմիջականորեն կապված էր առևտրական կապիտալիզմի զարգացման հետ» («Ռուսաց պատմութիւնն ամենասեղմ ուրվագծերով»: 1929 թ., էջ՝ 80):

Հիշեցնենք Լենինի ճառը, արտասանված Կարմիր հրապարակում գտնվող նախկին Կառավարանից, Ստեպան Ռազինի արձանը բաց անելիս: «Այս արձանը, — ասում էր Լենինը, — ներկայացնում է խռովահույզ գյուղացիութեան ներկայացուցիչներից մեկին: Այստեղ նա գրեց իր գլուխը՝ ազատութեան համար մղվող պայքարում»:

Հիշեցնենք ընկեր Ստալինի գրույցն Եմիլ Լյուդվիգի հետ.

«Մենք, բոլշևիկներս, միշտ հետաքրքրվել ենք այնպիսի պատմական անձնավորութիւններով, ինչպես Բոլոտնիկովը, Ռազինը, Պուգաչովը և ուրիշները: Այդ մարդկանց յիշույթների մեջ մենք տեսնում էինք ճշմարտ գասակարգերի տարերային զայրույթի, ֆեոդալական ճշման դեմ գյուղացիութեան տարերային ապստամբութեան արտացոլումը: Մեզ համար միշտ հետաքրքրութիւն է ներկայացրել գյուղացիութեան նման ապստամբութիւնների առաջին փորձերի պատմութեան ուսումնասիրութիւնը: Բայց, ի հարկէ, վորեւն անալոգիա բոլշևիկների հետ այստեղ կատարել

չի կարելի»:

Պոկրովսկին ընդգծում էր Պուգաչովի ապստամբեան կազակային բնույթը, սքողելով նրա գյուղացիական բնույթը: Լենինի և Ստալինի վերաբերմունքը դեպի այդ ժողովրդական, գյուղացիական ապստամբութիւնները, ինչպես մենք տեսանք, ընդհանուր վոյ մի բան չունի՝ դրանց նկատմամբ Պոկրովսկու վերաբերմունքի հետ:

VI.

Պոկրովսկին միանգամայն սխալ կերպով է մեկնաբանում ռուսաց պատմութեան այնպիսի կարևորագույն մոմենտները, ինչպես թաթարական լուծը, լեհական ինտերվենցիան, խառը ժամանակները, 1812 թվի հայրենի պատերազմը: 1812 թվի պատերազմի հանցավորներին և նրա պատճառները վորոշելու հարցում Պոկրովսկին տառացիորեն ստորուկի պես հետևում է այնպիսի մի անվստահելի աղբյուրի, ինչպես Պետերբուրգում նապոլեոնյան դեպքի Կոնկուրի մեմուարները: Հենց այդ նապոլեոնյան լրտեսն էր գրում, թէ 1812 թվի պատերազմի միակ հանցավորը հանդիսացավ ռուս ազնվականութիւնը: Իհարկէ, ռուս ազնվականները վախենում էին Յուրախիական բուրժուական հեղափոխութեան հեղափոխական զաղափարները Ռուսաստան թափանցելուց: Բայց հայտնի է, Վոր նապոլեոնի արշավանքը Ռուսաստանի վրա հափշտակողական, կողոպտիչ պատերազմ էր, և հենց այն պատճառով, Վոր այդ արշավանքը հափշտակողական, կողոպտիչ էր, նա առաջացրեց հայրենի պատերազմ,

և Նապոլեոնի դեմ յելավ ամբողջ Ռուսաստանը: Հիշեցնենք, թե այդ պատերազմի մասին ինչ եր գրում էինք 1919 թվի փետրվարին:

«Նապոլեոնի իմպերիալիստական պատերազմները շարունակվեցին շատ տարիներ, ընդգրկեցին մի ամբողջ դարաշրջան, ցույց տվեցին ազգային-ազատագրական շարժումների հետ միահյուսվող իմպերիալիստական հարաբերությունների արտասովոր բարդ ցանցը» (Լենին, Յերկեր, հատ. XXII, էջ՝ 287): Պարզ չե՞ արդյոք, վոր Լենինը 1812 թվի հայրենի պատերազմը համարում եր ազգային-ազատագրական շարժում:

Պոկրովսկին անտեսում եր այն անվիճելի փաստը, վոր Նապոլեոնի բանակը ջախջախվեց ինտերվենցիայի դեմ հերոսական ժողովրդական պատերազմի հետեվանքով, և այդ ջախջախումը նկարագրում և վորպես արդյունք հենց Նապոլեոնյան բանակում յեղած անկարգությունների: Լավ անկարգություններ են, յերբ ամբողջ ժողովուրդը Ռուսաստանում վոտքի յեր յելել հափշտակիչների դեմ:

Վոչ պատմական, հակամարքսիստական բացատրություն և տվել Պոկրովսկին նաև դեկաբրիստների ապստամբությանը: Հայտնի յե, վոր Լենինը դեկաբրիստների ապստամբությունը համարում եր հեղափոխական: Լենինը բազմիցս խոր հարգանք և արտահայտել դեպի դեկաբրիստները, թեև նրանց համարում եր «ազնվական հեղափոխականներ»:

«Մեծարելով Գերցենին»,—գրում եր Լենինը,—մենք պարզ տեսնում ենք յերեք սերունդ, յերեք դասակարգ, վորոնք գործում եյին ռուսական հեղափո-

խություն մեջ: Սկզբում—ազնվականներն ու կալվածատերերը, դեկաբրիստները և Գերցենը: Նեղ և այդ հեղափոխականների շրջանը: Չավազանց հեռու յեն նրանք ժողովրդից: Բայց նրանց գործը չի կորել: Դեկաբրիստներն արթնացրին Գերցենին...» (Հատ. XV, էջ՝ 468):

Լենինն ընդգծում եր, վոր գլխավորը դեկաբրիստների շարժման մեջ—նրանց պայքարն և ընդդեմ ճորտատիրության և ցարական ինքնակալության: Նա գնահատում եր դեկաբրիստների հանրապետական տրադիցիաները: Լենինը հպարտանում եր դեկաբրիստներով:

Իսկ Պոկրովսկին դեկաբրիստների շարժման մեջ տեսնում եր միայն ազնվական շարժում: «Բուրժուական սահմանադրություններից վերցրած վոչ մի տեսակ ֆրազներ,—գրում եր նա,—չեն կարող քողարկել այն փաստը, վոր դեկաբրիստների շարժումն ըստ եյություն ազնվական շարժում եր» (Կ. Լեվին և Մ. Պոկրովսկի «Դեկաբրիստները».—«Ռուսաստանի պատմությունը XIX դարում», Գրանատ յեղբ. հրատարակություն, I, էջ՝ 108—109):

VII.

Նառդնիկուրյունը Պոկրովսկու պատկերացմամբ նույնպես ստացել եր վոչ ճիշտ, հակալենինյան լուսաբանում: Լենինը նարոդնիկությունը ընդունում եր վորպես մանր-բուրժուական, գյուղացիական դեմոկրատիայի դադափարախոսություն: Նարոդնիկական, ուսուպիստական սոցիալիզմը—այդ՝ գյուղացիական սոցիա-

լիզմ եւ 70-ական թվականների հեղափոխական նա-
բողնիկության վերասերումն իսկ՝ լիբերալ նաբողնի-
կության, Լենինը բացատրում եր գյուղացիության
շերտավորմամբ, գյուղի պառակտումով:

Իսկ Պոկրովսկին ժխտում եր լենինյան այդ տե-
սակետը, վորը չեր կարող նրան հայտնի չլինել: «Նա-
բողնիկությունը,—գրում եր Պոկրովսկին,—մանր-բուր-
ժուական ինտելիգենցիայի հասարակական աշխար-
հայացքն եւ,—գրագետ տասնապետի» աշխարհայացքը,
նրա, վորը չի մոռացել գյուղացիական խրճիթը, վոր-
տեղ նա աճել եւ, վորը գիտակցում ե իր հանցանքը ե
իր պարտքը ժողովրդի հանդեպ, բայց այնուամենայ-
նիվ հրամանատարություն ե անում այդ ժողովրդի
նկատմամբ ե նրա վրա նայում ե վերեւից՝ ներքեւի»
(«Ռուսաց պատմությունն ամենասեղմ ուրվագծերով»
1929 թ., էջ՝ 187):

Ըստ վորում, պետք ե նշել հենց նոր քաղվածք
բերված գրքի առաջին հրատարակություններում Պոկ-
րովսկու կողմից թույլ տրված կոպիտ սխալը: Պոկ-
րովսկին ինտելիգենցիային համարում եր հատուկ, պրո-
լետարիատի ե բուրժուազիայի արանքում միջանկյալ
դասակարգ ե գրանով իսկ ջուր եր լցնում մախայեւ-
չլինայի ջրաղացին:

Միանգամայն հակամարքսիստական հայացքներ
ենք գտնում Պոկրովսկու մոտ 1905 թ. առաջին բուր-
ժուա-դեմոկրատական հեղափոխության հարցի վերա-
բերյալ: Ինքը՝ Պոկրովսկին բացատրում եր, վոր այդ
նրա համար մի ժամանակաշրջան եր, յերբ նրա մեջ
վերջնականապես կործանվում եյին դեմոկրատական

իլյուզիաները: Բայց իր սխալների բացատրությունը
եւ Պոկրովսկին սկսեց նոր սխալով: «Դասակարգային
պայքարը, 1905 թ. շնորհիվ թեորիայից դարձավ կեն-
սական փաստ—առանց նրան արդեն չի կարելի հա-
կանալ պատմական պրոցեսը» («Պոգ զնամենն մարք-
սիզմա», № 10—11, 1924 թ., էջ՝ 210):

Նախքան 1905 թ. հեղափոխությանն անցնելը,
մի փոքր կանգ առնենք Մ. Ն. Պոկրովսկու աշխատու-
թյունների մեջ ուս-ճապոնական պատերազմի բնու-
թագրման վրա: Այստեղ եւ հրապարակի վրա նորից
հանդես ե գալիս ամենուրեւեւ առեւտրական կապի-
տալը: «Ավանտյուրայի ղեկավարն եր առեւտրական
կապիտալը» (Ժողովածու, «1905 թ.», հատ. I, էջ՝ 606):

Հակառակ Լենինին ե Ստալինին, վորոնք սահ-
մանեցին, վոր ցարիզմը—այդ՝ «ուսկումա-ֆեոդալական
իմպերիալիզմ ե», հակառակ Լենինի այն ցուցումին,
վոր Ռուսաստանում 1904—1916 թ. թ. իշխանության
զլուխ կանգնած եյին «մի բուռ ճորտատեր-կալվածա-
տերեր, վորոնց զլխավորում եր Նիկոլայ II» (հատ.
XX, էջ՝ 570), Պոկրովսկին այդ պատերազմը պատկե-
րում եր վորպես առեւտրական կապիտալի պատերազմ:
Նա միանգամայն սխալ կերպով բանն ախպես եր
նկարագրում, վոր իբր արքունիքում պայքարում եյին
յերկու կապիտալիզմ՝ մեկն ավելի խաղաղ—արդյու-
նաբերական—վիտեռայականը, իսկ մյուսն ավելի կոդուպ-
տիչ—առեւտրական կապիտալիզմը:

«Ռուսաստանի արտաքին քաղաքականությունը
XX դարում» դասախոսությունների մեջ Պոկրովսկին
բերում եր անհանդուրժելիորեն կոպիտ սոցիոլոգիական
մի սխեմա: Նրա ասելով դուրս եր գալիս, վոր Ռու-

սաստանի արտաքին քաղաքականությունը XX դարում իբր թե իմպերիալիստական չէր, վորովհետեւ Ռուսաստանը 1906 թվից հետո, այսինքն՝ ռուս-նապոնական պատերազմից հետո միայն, թեակոխեց իմպերիալիզմի շրջանը:

Այն հանգամանքը, վոր Պոկրովսկին ցույց չտրվեց ճապոնական իմպերիալիզմի կողոպտիչ նպատակները, այլ նա բանն այնպես պատկերացրեց, թե ճապոնիան միայն պաշտպանվում էր ցարական կառավարության գիշատիչ ձգտումներից, անտարակույս, ոգտակար է ճապոնական ինտերվենտներին: Մենք հետագայում կտեսնենք, վոր նունյալիսի կոպիտ սխալ Պոկրովսկին թույլ է տվել նաև 1914—1918 թ. թ. իմպերիալիստական պատերազմի պատճառների գնահատության մեջ:

Պոկրովսկին խոշորագույն սխալներ էր կատարում 1905 և 1917 թ. թ. հեղափոխությունների պատճառների վերլուծման մեջ հենց նրա համար, վորովհետեւ նա կանգնած չէր լենինյան տեսակետի վրա: Հետագայում նա խոստովանեց, վոր իմպերիալիզմի գնահատության հարցում գոնե 1924 թիվը նա «նստած էր յերկու աթոռների միջև, Հիլֆերդինգի կոնցեպցիայի և Լենինի կոնցեպցիայի...» (Մ. Ն. Պոկրովսկի, «Քննադատության ոգուտի մասին, արսոյլոտիզմի, իմպերիալիզմի, մոլոխիական կապիտալիզմի և այլնի մասին» — «Պոզ գնամենեմ մարքսիզմ», 1924 թ. № 12, էջ՝ 254):

Ուստի, Պոկրովսկու մոտ, իմպերիալիզմի նրա բնութագրման մեջ, չի կարելի գտնել այնպիսի կարե-

վորագույն մի հատկանիշ, ինչպես իմպերիալիստները ձգտումը աշխարհի նոր վերաբաժանման:

Պոկրովսկին միանգամայն սխալ կերպով էր բնութագրում ցարիզմի դասակարգային եյությունը: Բողոքանովի հետևից Պոկրովսկին կրկնում էր, թե ցարական ինքնակալությունը «բնավ էլ մնացորդը չէր ֆեոդալական արհիեր անցյալի, այլ առևտրական կապիտալի, այսինքն՝ հենց կապիտալիստական զարգացման նախորդ ստադիայի ծնունդն էր» (Մ. Ն. Պոկրովսկի, «Ռուսաստանի XIX և XX դարերի հեղափոխական շարժման պատմության ուրվագծեր», հրատ. 2-րդ, 1927 թ. էջ՝ 126):

Լենինը, ինչպես հայտնի յե, ցարիզմը բնութագրում էր նախ և առաջ վորպես ճորտատեր-կալվածատերերի շահերի ներկայացուցիչ: Լենինը գտնում էր, վոր ցարական միապետությունը միջնակետն է հանդիսանում ամեն տեսակ «սև-հարյուրակային կալվածատերերի (իսկ դրանցից առաջինն է՝ Ռոմանովը)» (Հատ. XV, էջ՝ 247): Պոկրովսկու համար ցարական ինքնակալությունը «քաղաքականապես կազմակերպված առևտրական կապիտալիզմն է» (Պոկրովսկի, «Ռուսաստանի XIX և XX դարերի հեղափոխական շարժման պատմության ուրվագծեր», հրատ. 2-րդ, 1927 թ., էջ՝ 10): Կալվածատերը Պոկրովսկու համար — «առևտրական կապիտալի գործակալն է» (նույն տեղը, էջ՝ 172):

VIII.

Պոկրովսկին ըստ եյության կանգնած էր ռեֆորմիստական տեսակետի վրա: Հակառակ Լենինին, վորը

պնդում էր, վոր բուրժուա-դեմոկրատական հեղափոխութիւնը Ռուսաստանում հարկավոր էր նրա համար, վորպեսզի վերջ դրվեր ճորտատիրութեան ֆեոդալիզմին և ուղի հարթվեր Ռուսաստանում դասակարգային պայքարի համար, Պոկրովսկին պնդում էր, թե դրա համար հարկավոր էր հեղափոխութիւն, այլ վոր դրա համար բավական էր կառավարական ռեֆորմը:

Պոկրովսկին ուղղակի պնդում էր, թե համապարտ յերաշխափութիւնը վերացվեց առևտրական կապիտալի կողմից և նույն այդ առևտրական կապիտալը 1861 թվին իբր թե, չեղյալ հայտարարեց նաև ճորտատիրական իրավունքը, թե 1906 թվին այդ նույն առևտրական կապիտալն իբր լիկվիդացիայի յենթարկեց նաև գյուղացիական համայնքը. իսկ քանի վոր այդ լիկվիդացիան կատարվում էր հենց ցարական կառավարութեան կողմից, ապա դրա համար, Պոկրովսկու կարծիքով, «հարկավոր էր հեղափոխութիւն, այլ բավական էին ռեֆորմները» («Ռուսաստանի XIX և XX դարերի հեղափոխական շարժման պատմութեան տրվագներ», հրատ. 2-րդ, 1927 թ., էջ 126):

Լենինը բազմիցս մատնանշում էր, վոր 1905 թ. բուրժուա-դեմոկրատական հեղափոխութիւնը—զգալի չափով գյուղացիական հեղափոխութիւն է: Իսկ Պոկրովսկին գտնում էր, վոր 1905 թ. հեղափոխութեան մեջ տեղի յեր ունենում կապիտալիզմի յերկու ձևերի կատաղի պայքար—առևտրական կապիտալի պայքարը և արդյունաբերական կապիտալի հետ:

Պոկրովսկին միանգամայն սխալ կերպով էր նկարագրում նաև 1905 թվի առաջին բուրժուա-դեմո-

կրատական հեղափոխութեան շարժիչ ուժերը: Լենինը գտնում էր, վոր պրոլետարիատի դաշնակիցը հեղափոխութեան մեջ, կալվածատերերի դեմ, ցարիզմի դեմ նրա պայքարում հանդիսանում է ամբողջ գյուղացիութիւնը. սոցիալիզմի համար մղվող պայքարում պրոլետարիատի դաշնակիցն է հանդիսանում գյուղացիական չքավորութիւնը: Իսկ Պոկրովսկին մի ժամանակ կուլակին համարում էր «գլուղի միակ քաղաքականապես զգայուն, առավել դեմոկրատական շերտը»: Այստեղից էլ Պոկրովսկու մոտ առաջ է գալիս գյուղացիութեան մենշևիկյան-տրոցկիստական թերազնահատումը բուրժուա-դեմոկրատական հեղափոխութեան մեջ:

Վտանգավոր ու ֆլասակար է նաև 1914—1918 թ. թ. իմպերիալիստական պատերազմի առաջացման պատճառների՝ Պոկրովսկու կողմից տրված բնութագիրը: 1915 թվին Պոկրովսկին Փարիզի «Ինտերնացիոնալիստների ակումբում» ռեֆերատ կարդաց «Պատերազմի հանցավորները» թեմայի վերաբերյալ: Ռեֆերատը վորոշ փոփոխութիւններով տպագրվեց 1919 թվին: Այդ ռեֆերատի մեջ Պոկրովսկին ասում էր, թե Գերմանիան «վոչ միայն ինքը չէր ձգտում հափշտակումների, այլ և այդ բռնում խանդարում էր իր շատ ավելի կռուարար դաշնակցին—Ավստրո-Հունգարիային» (Մ. Ն. Պոկրովսկի, «Իմպերիալիստական պատերազմը», հոդված՝ «Պատերազմի հանցավորները»: Հրատ. 1928 թ., էջ 39):

Պոկրովսկին պնդում էր, վոր Գերմանիան հենց միայն նրա համար էլ սկսեց պատերազմը, վորովհետև կարծում էր, թե իբր «մեզ վրա ուղում են հարձակվել»: Նա ժխտում էր ֆրանսիական ու գերմանական

կառավարութիւններէ հափշտակողական պլանները, ժխտում եր Գերմանիայի և Անգլիայի հակասական շահերի առկայութիւնը: Պատերազմի գլխավոր հանցաւորներ Պոկրովսկին համարում եր ռուսական կալվածատերերին: Կալվածատերերը, իբր թե, զայթակղեցրել էյին ֆրանսիական վաշխառուներին ու անգլիական պահպանողականներին, և այդեղից ել ծաղեց պատերազմը:

Դուրս և դալիս, վոր Վիլհելմի կայսրութիւնը — անմեղ զոհ և: Այդպիսի վերսիան ձեռնառու յեր Շեյդեմանին ու Նոսկեին, իսկ այժմ այն ձեռնառու յե ֆաշիստներին:

Հետագա հոգիածներում նույնպես, Պոկրովսկին ցույց չտվեց գերմանական իմպերիալիզմի, վորպես պատերազմի գլխավոր հանցաւորներէ մեկի, նողկալի դերը, արդար եր դուրս բերում նրան — զրանով իսկ ռեվիզիայի յեր յենթարկում Լենինի և Ստալինի հայացքները 1914—1918 թ. թ. պատերազմի վերաբերյալ:

IX.

1917 թվի փետրվար-մարտյան բուրժուա-դեմոկրատական հեղափոխութիւնը Պոկրովսկին համարում եր «բանվորական» հեղափոխութիւն: Այդ հրեշալոր և, բայց դա փաստ և: «1917 թվի մարտին, — գրում եր Պոկրովսկին, — հաղթեց հեղափոխութիւնը, անտարակույս, իսկական բանվորական հեղափոխութիւն» («Ռուսաստանի XIX և XX դարերի հեղափոխական շարժման պատմութիւնն ուրվագծեր», հրատ. Զ-րդ,

1927 թ., էջ 111): Պոկրովսկին տրոցկիստաբար «թրուշում եր» բուրժուա-դեմոկրատական հեղափոխութիւնն — ետապի վրայով: «Փետրվարյան հեղափոխութիւնը, — գրում եր Պոկրովսկին, — յեղել և... վոչ միայն պրոլետարական հեղափոխութիւն այն մասսայի սոցիալական կազմով, վորը տապալեց ինքնակալութիւնը և փաստորեն կանգնեց իշխանութիւն գլուխ, այլ անխուսափելի կերպով նաև սոցիալիստական հեղափոխութիւն եր միանգամայն ուղեկտիվորեն» («Ռուսաստանի XIX և XX դարերի հեղափոխական շարժման պատմութիւնն ուրվագծեր», հրատ. Զ-րդ, 1927 թ., էջ 191):

Ըստ վորում, Պոկրովսկին զրպարտիչ ձևով նկարագրեց Լենինի և բոլշևիկների կուսակցութիւնն զիրքը: Տրոցկու հետեից Պոկրովսկին պնդում եր, թե բոլշևիկները 1917 թվին վերադինվեցին, թե 1917 թվին Լենինը, իբր, բուրժուա-դեմոկրատական հեղափոխութիւնից այն կողմ չեր գնում: Մինչդեռ, ինչպես հայտնի յե, Լենինը փետրվար-մարտյան հեղափոխութիւնը համարում եր սոցիալիստական հեղափոխութիւն հենց նախըզանքը, մի աստիճան նրան անցնելու համար. Լենինն այն համարում եր հեղափոխութիւն միայն առաջին ետապը, վորի վրա նա կանգ առնել էր կարող: Հայտնի յե, վորը դեռևս 1894 թվին Լենինը հարց զրեց բուրժուա-դեմոկրատական հեղափոխութիւնն անհապաղ կոմունիստականի վերաձեւու մասին և հետագայում այդ ուսմունքը զարգացրեց վերջեւ ուսմունք սոցիալիստական հեղափոխութիւնն մտնի: Հայտնի յե, վոր Լենինն ապրիլյան թեզիսներում և Խմբի վաղ՝ «Նաժալներ հեղափոխութիւն»-ում գրել եր

հեղափոխութեան հաջորդ ետապին, սոցիալիստական հեղափոխութեան անցնելու խնդիրը, իսկ Պոկրովսկին 1924 թվին գրում էր, թե իբրեւ լենինը 1917 թվի ապրիլին «գալիս էր Ռուսաստան այն համոզմունքով, վոր սոցիալիստական հեղափոխութեանը Ռուսաստանում անհնարին է» (Մ. Ն. Պոկրովսկի, «Լենինը ռուսական հեղափոխութեան մեջ», Ժուռնալ «Վեստնիկ Կոմունիստիչեսկոյ աւկադեմիի», գիրքը № 7, 1924 թ., էջ՝ 18)։

Հակառակ Լենինի և Ստալինի այն ուսմունքին, վոր հեղափոխութեան գլխավոր և հիմնական հարցը հանդիսանում է իշխանութունը նվաճելու հարցը, Պոկրովսկին պնդում էր, թե այդ՝ արտագրութեանը բանավորների ձեռք անցնելու աստիճանական պրոցեսի հարց է։

Պոկրովսկու այդ պնդումները դտարյուն լյուքսենբուրգականութուն են։ Հայտնի չէ, վոր Ռոզա Լյուքսենբուրգը սոցիալիստական հեղափոխութեանը գուտ մենշեիկոբեն պատկերացրեց վնչ վորպես զինված ապստամբութեան—իշխանութունը պրոլետարիատի կողմից գրավելու ակտ, այլ վորպես կապիտալիստական արտագրութեան աստիճանաբար բանվորների ձեռքն անցնելու պրոցես։

Պոկրովսկին կանգնած լինելով «ձախ» կոմունիզմի գիրքերի վրա, չէր հավատում մեկ յերկրում սոցիալիստական հեղափոխութեան հաղթանակի հնարավորութեանը։ «Известия Московского совета рабочих депутатов»-ում (№ 199, 1917 թ.) Պոկրովսկին գրում էր. «Քանի վոր սկսվել է պրոլետարական հեղափոխութունը,— այն պետք է ծավալվի համալսելիս մասշտաբով, կամ թե նա կտապալվի նաև

Ռուսաստանում։ Իմպերիալիստական «տերությունների» շրջապատված ռուսական պրոլետարական գյուղացիական հեղափոխութեանը չի կարող գոյություն պահպանել։ Այդպիսի հրաշք «Յեվրոպան» թույլ չի տա»։

Թեև «Յեվրոպան», այսինքն կապիտալիստական աշխարհը, իրոք չէր ուղում այդպիսի հրաշք թույլ տալ, սակայն այն կատարվեց և խորհրդային սոցիալիստական պետութեանը, հակառակ Պոկրովսկու տրոցկիստական պնդմանը, գոյություն ունի 21 տարի։ Նա աճում է և ամրապնդվում, և յեթե «Յեվրոպային» իրոք դուր չի գալիս խորհրդային պետութեան գոյությունը, ապա նրան վոչնչացնել նա չի կարող՝ «սույնը նրանից» չի կախված»։ Խորհրդային պետութեան այնքան է ամրապնդվել, վոր նա ընդունակ է կործանիչ հակահարված տալու կապիտալիստական ինտերվենցիային։

* * *

Ինչո՞վ բացատրել, վոր Պոկրովսկին իր պատմական աշխատութեաններին մեջ թույլ է տվել այսքան կոպիտ, հակամարքսիստական խեղաթյուրումներ ու սխալներ։ Դա բացատրվում է նրանով, վոր Պոկրովսկին—ինչպես նա ինքն էլ բազմիցս խոստովանել է—հետեվողական մարքսիստ-լենինյան չէր։

Մ. Ն. Պոկրովսկին ականավոր ռուս բուրժուական պատմաբանների՝ Կլյուչեվսկու, Պլատոնովի, Վինոգրադովի աշակերտն է։ Անցյալ դարի 90-ական թվականներին Պոկրովսկին հարում էր «Լեգալ մարքսիստներին» և վաղ Ժամանակին վերաբերող իր աշխա-

առեթյունները մեջ հանդես եր գալիս վորպես օճեցա-
կան մասերի արհեստի կողմնակից: Այն ժամանակ այդ
յեղութիւններն ունեյին վորոշ պրոգրեսիվ նշանակու-
թիւն, քանի վոր Պոկրովսկին պայքարում եր բուր-
ժուական և մանր-բուրժուական պատմաբանների դեմ,
վորոնք վորպես պատմութեան հիմնական շարժիչ ուժ
առաջ եյին քաշում աշխարհագրական միջավայրը,
կամ ինչ վոր «վոգի», վորն առաջ և մղում պատմու-
թիւնը, կամ «աղգային իդեալը» (որինակ սլավյանո-
ֆիլիները):

Սակայն Պոկրովսկին չկարողացավ մինչ վերջ
հաղթահարել Կլյուչնսկու, Վինոգրադովի և բուրժուա-
կան այլ պատմաբանների սխալների ծանր բեռը:

Պոկրովսկին ինքն ել չեւ ժխտում, վոր նրա գոր-
ծունեյութեան մինչև 1905 թիվն ընդգրկող ժամանա-
կաշրջանը «կարելի չե բնութագրել վորպես դեմոկրա-
տական իլյուզիաների և տնտեսական մատերիալիզմի
ժամանակաշրջան» («Պոդ գնամենեմ մարքսիզմ»,
ժուռնալ № 10—11, 1924 թ. հոկտեմբեր-նոյեմբեր,
հջ՝ 210): Պոկրովսկին քմահաճօրեն, միանգամայն
սխալ կերպով և «բացատրում», թե ինքն ինչպէս յեր
այն տարիներին գնում այդ ուղիով. «Դասակարգա-
յին պայքար չկար մեզ մոտ— իսկ մասսաների հետ
մենք, ակադեմիկներս, քիչ եյինք շփվում: Ընդվորում
գասակարգային պայքարն այն որերին յերբեմն ըն-
դունում եր չափազանց հրեշալոր ձեւեր (գուբատով-
չինան): Դրանք մեր դեմոկրատական ծրագրի մեջ տե-
ղավորելը շատ եր դժվար: Դասակարգային պայքարը
նում եր թեորիա, և, վորպես գուտ թեորիա, քիչ եր

արտացոլվում պատմական հորինվածքների մեջ...»
(նույն տեղը):

Այսպիսով, Մ. Ն. Պոկրովսկին դասակարգային
պայքարի ամբողջ վիթխարի, բազմապիսի բովանդա-
կութիւնը՝ մինչև 1905 թիվը, հանգեցնում եր գու-
բատովչինային: Նա իր շուրջը չեւ տեսնում դասա-
կարգային պայքար, չեւ նկատում վնչ 900-ական
թվականների սկզբի գյուղացիական լայն շարժումը,
վնչ բանվորական շարժման անցումը տնտեսական գոր-
ծադուլներից՝ քաղաքական գործադուլների, քաղա-
քական ցույցերի: Պատմական փաստերի այդ անտե-
սումը չափազանց բնորոշ և Պոկրովսկու «չկոլայի»
համար,— այն ձգտում եր պատմութեան ամբողջ բու-
վանդակութիւնը խցկել նախապես հորինված պատ-
մական փաստերին չհամապատասխանող, մերկ սոցիո-
լոգիական սխեմաների մեջ:

Մ. Ն. Պոկրովսկին հանդիսանում և մի շարք
պատմական աշխատութիւնների հեղինակ, Հիշատա-
կենք հետեյաները՝ «Ռուսաց պատմութիւնն ամենա-
հին ժամանակներից սկսած» (4 հատոր), հոդվածներ
«Ռուսաստանի պատմութիւնը XIX դարում»-ի մեջ
(Դրանատի հրատարակութիւն): Նրա՝ «Ռուսաց պատ-
մութիւնն ամենասեղմ ուղղագծերով» գիրքը մինչև
վերջին ժամանակներս ռուսաց պատմութեան միակ
գասադիրքն եր խորհրդային շրջանում:

Մ. Ն. Պոկրովսկին ղեկավարում եր Կարմիր պրո-
ֆեսուրայի ինստիտուտը. նրա ղեկավարութեամբ եյին
մի ամբողջ շարք տարիների ընթացքում դաստիարակ-
վում պատմաբանների կադրերը: Մ. Ն. Պոկրովսկին
ղեկավարում եր Պետական գիտական խորհուրդը

(ԳՈՒՍ), վերը մշակում և հաստատում եր բոլոր ծրագրերը, դասադրքերը, տալիս եր մեթոդական ցուցումներ և այլն:

Պոկրովսկու կողքին և նրա հովանավորության տակ պատմության ճակատում գործում եր ժողովրդի թշնամիների մի ամբողջ խումբ:

Մենք ցույց տվեցինք Պոկրովսկու և նրա շկոլայի կողմից թույլ տրված ամենակոպիտ սխալների միայն մի մասը:

«Համ Կ(ը) պատմության համառոտ դասընթացն» ոգնում և մերկացնելու Պոկրովսկու պատմական «շկոլայի» այդ հակալեհնիյան դրույթները:

Անհրաժեշտ և ամենահիմնավոր կերպով ցրել Մ. Ն. Պոկրովսկու պատմաբանական «շկոլայի» ամբողջ ժառանգությունը, բացահայտել Պոկրովսկու յերկերի մեջ պարունակվող ամենակոպիտ սխալները և դրանց տալ հարկ յեղած մարքս-լենինյան գնահատական:

Առանց Պոկրովսկու «շկոլայի» այդպիսի լիակատար ջանջախման չի կարելի ծավալել մարքս-լենինյան ռեյնկարի պատմական գիտությունը:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0403198

153

ԳԻՆԸ 50 ԿՈՊԵԿ

037854